

GRGI GAMULINU IN MEMORIAM (1910 – 1997)

Duhovna ostavština nedavno preminulog doajena hrvatske povijesti umjetnosti profesora dr. Grga Gamulina – *pregolema je* da bi se sva sagledala u jednome mahu. Njegova djela, ostvarena neiscrpnim radom do posljednjega daha, šire se kapilarno na toliko područja hrvatske humanistike da mi se svaki pokušaj oživljavanja ukupnog habitusa tog povjesnika umjetnosti i kulture, znanstvenika i sveučilišnog profesora, likovnog kritičara, književnika i prevodioca, čini nedostižnim. Stoga ću se, u ovoj prigodi, osvrnuti na njegove doprinose znanstvenom polju nacionalne povijesti umjetnosti, u kojemu je naš profesor zaorao temeljne brazde.

Punih pola stoljeća djelovao je Grgo Gamulin na tom polju. Najprije utemeljiteljski i organizatorski, cijelo vrijeme plodno-stvaralački, da bi s vremenom dosegao auru nedohvatljiva autoriteta struke međunarodnoga ugleda. Bio je jedan od utemeljitelja znanstvene discipline povijesti umjetnosti i niza njenih institucija, od kojih je najveći ulog dao Institutu za povijest umjetnosti, počam od suosnivačke inicijative. Nadalje, bio je pokretač i poticatelj znanstvenih istraživanja, mentor i voditelj generacija istraživača. U potrazi za identitetom Hrvatske, svoje i naše »Itake«, neumorno je tragao za slobodom kretanja razotkrivajući pojave i ličnosti u autonomnim prostorima umjetnosti. Bio je jedan od rijetkih vizionara koji je za života ostvario visoko postavljene ciljeve.

Prema svojim znanstvenim ciljevima krenuo je profesor Gamulin prvih poslijeratnih desetljeća, mukotrpno, pod veoma otežanim okolnostima, jer su uvjeti za razvoj nacionalnih znanstvenih disciplina općenito tada bili neprilični. Nakon sudbonosnih događaja 1971. godine, svjesno je platio najvišu cijenu, jer nije bio spreman izdati visoke ideale. Vođen unutarnjim glasom svoje duboko moralne akademske savjesti, ostao je uz svoje učenike u odsudnim studentskim demonstracijama, zbog čega je cijeli daljnji životni vijek snosio nimalo bezazlene posljedice. – Prijevremeno umirovljen, lišen prava na javno djelovanje, naš se profesor odjednom našao u izolaciji, istrnut iz magistrale, odvojen od svojih učenika i znanstvene jezgre Instituta. Nesalomljiv i ponosan, unatoč i uprkos svenu, nastavio je iz te izmijenjene pozicije, ali u stalnom dodiru sa »strukom«, intenzivno dalje raditi. Proširujući svoj znanstveni opus baš tada je, u kompenzaciji za uskraćeno djelovanje čeonog voditelja struke, ostvario svoja najzna-

čajnija, a za hrvatsku kulturnu i umjetničku povijest kapitalna djela.

Malo bi se koji istraživač povijesti umjetnosti mogao usporediti s profesorom Gamulinom po djelotvornosti ispunjenih stručnih ciljeva i na vrijeme obavljenih znanstvenih zadataka. Obradivši monografski povijesno relevantan niz modernih hrvatskih slikara i kipara, postupno ali uporno, uz pomoć drugih istraživača, suradnika, koje je ponajčešće upravo on potaknuo i dalje mentorski pratio, stvarao je fundament za budući povijesni pregled umjetnosti. Razriješivši stotine i stotine atributivnih problema slika starih majstora iz crkvenih i muzejskih riznica diljem cijele zemlje, povezao je našu umjetničku baštinu s europskim kulturnim krugovima. Napisavši povijest slikarstva i kiparstva 19. stoljeća i prve polovine 20. stoljeća, dao je hrvatskoj kulturi i znanosti nezaobilazno djelo. Unatoč svim nedaćama, s kojima se kao s vjetro-njaćama morao boriti, profesor Gamulin je tim djelom na kraju oživotvorio svoje snove.

Da bi se u danim okolnostima ranih poslijeratnih godina krenulo u avanturu istraživanja novijeg i suvremenog slikarstva i kiparstva na hrvatskom prostoru, povrh nesalomljive radne energije, metodičnosti i poznavanja svjetske umjetnosti, trebalo je posjedovati posebnu osjetljivost za domaće vrijednosti. Dakako, posjedovao je naš profesor i onaj strastveni eros ljubavi i brige za baštinu, kojim virusom je neizliječivo zarazio i sve nas, svoje učenike i suradnike. Njegova čvrsta odluka da se probije membrana historiografskog i kritičarskog amaterizma, da se to nesistematizirano područje likovnih pojava u našoj umjetnosti stručno i znanstveno osvijetli, graničilo je tada sa čistom utopijom. Iz današnjeg polstoljetnog odstojanja teško je uopće zamisliti stanje u toj domeni u vrijeme Gamulinovih znanstvenih početaka, a bez te spoznaje ne može se sagledati povijesna dimenzija Gamulinova »sko-ka u prazninu« i napora što ih je uložio da bi se ta praznina popunila.

Usporedni hod istraživačkim brazdama, onaj osobni i onaj organizatorski, na rasvjetljavanju atributivnih problema starijega slikarstva, ko i na vrednovanju modernih likovnih pojava i suvremenene umjetnosti »koja se mijenja i teče«, započeo je profesor Gamulin na *nezaoranoj ledini*. Već sama činjeni-

ca da je za noviju i najnoviju umjetnost u Hrvatskoj postojala samo jedna nepotpuna monografija (dr. Artura Schneidera o *Miroslavu Kraljeviću*), kratak pregled Ljube Babića *Umjetnost u Hrvatskoj*, bez dokumentacije, nekoliko eseja, te likovna kritika, i to pretežno na kroničarskoj razini, dovoljno jasno ocrtava situaciju kakvu je Gamulin zatekao nakon 1946. godine. Tada je zajedno s nastavnim radom na Filozofskom fakultetu u Zagrebu započela i njegova znanstveno-istraživačka djelatnost. U izvještaju o desetgodišnjem radu Instituta za povijest umjetnosti, objavljenom u *Životu umjetnosti* 1971. godine, o svojim počecima Gamulin je napisao:

Bio je to zapravo moj desperatni pokušaj, ono prvo sakupljanje dokumentacije za nekoliko monografskih zahvata, bez fotografa i materijalnih sredstava, a bez iluzija da se nešto efikasno može tako učiniti. Bila je to gotovo beznadna borba (uz napore za osnivanje prvih katedara na Odsjeku i uz predavanja i redovne seminare), borba za svaki »dinar« i za svaku fotografiju iz naše nepostojeće znanstvene grane koja se tako rađala.

Prvi rezultati njegovih individualnih napora bile su monografije *Jurja Plančića* (1953), *Marina Tartaglie* (1955) i *Ignjata Joba* (1961), slikara, njemu bliske zavičajne pripadnosti i senzibiliteta. Monografije o Plančiću i Jobu imale su k tomu značenje »metodološkog modela«: potpune monografske obrade, sa životopisom, katalogom djela i dokumentacijom, na kojoj se znanstvenoj aparaturi kao metodi temeljila morfološka analiza i interpretacija.

Njegovu vehementnu znanstvenu energiju ti rezultati nisu zadovoljavali. Svjestan da se »na taj način i tim tempom ništa neće moći učiniti« počeo je, zajedno s profesorom Milanom Prelogom, ostvarivati ideju okupljanja mladih suradnika, iz gotovo svih muzejsko-galerijskih i konzervatorskih ustanova, i prakse povezivanja nastavnog i znanstvenog rada. Svijest o situaciji zahtijevala je traženje efikasnijeg puta, a on je vodio osnivanju istraživačke jezgre koja bi objedinjavala istraživače i iz koje bi se sustavno organizirala istraživanja. Tako je 1961. godine osnovan Institut za povijest umjetnosti. Profesor Gamulin bio je njegov suosnivač i prvi ravnatelj. Vodeći veoma dinamično organizaciju znanstvenoga rada novovjekovne i moderne umjetnosti, i njegovih pratećih instrumenata, tj. dokumentarnih odjela s bibliotekom i fototekom, stvorio je temelje za taj segment istraživanja, na koji su se u institutu logično dalje razvijali i nakon njegova prijevremenog odlaska u mirovinu. Stoga nije »frazza«, kad kao njegovi bliski suradnici tvrdimo, da je odlazak profesora Gamulina s javnog djelovanja u naponu njegove intelektualne snage najteže pogodio sam Institut.

Rezultati zajedničkih napora desetgodišnjega rada instituta pod njegovim vodstvom i danas zadivljuju količinom obrađenih tema i brojnošću okupljenih suradnika, što je sve već tada, ali i kasnije, rezultiralo golemom prikupljenom građom, temeljnim studijama, monografijama, retrospektivnim izložbama i preglednim kompilacijama. Velikom broju objavljenih djela (oko tridesetak monografija) bio je autor sam Grgo Gamulin, dok onima kojima je mentorski kumovao uopće ne znamo broja. Uz već spomenute, od značajnijih hrvatskih slikara i kipara dvadesetog stoljeća Gamulin je monografski obradio: Franu Šimunovića, Ljubu Ivančića, Slavka Šohaja,

Otona Postružnika, Ordana Petlevskog, Šimu Vulasa, Nikolu Koydla, Eugena Kokota, Ivana Meštrovića, Josipa Račića. Pritom je neprekidno pratio recentne tokove i sagledavao njihove fenomene u kontinuitetu sve do kasnih osamdesetih godina. Kritičke studije i refleksije o suvremenim pojavama, povezane unutar korica raznim tematskim sklopovima, objavio je u tri knjige – *Povratak na Itaku* (1981), *Glose za Itaku* (1985), *Na Itaci svijet otajni* (1990), dok četvrta, posvećena skulpturi, nažalost nije ugledala objavu za njegova života.

Zađemo li malo dublje u Gamulinov znanstveni opus, neizbježno će se nametnuti široka disperzivnost njegova znanstvenog i kritičko-teorijskog interesa. Od trecenta i rane renesanse, potom manirizma i baroka, do najaktualnijih konceptualnih pojava suvremene likovne prakse Gamulin se s podjednakim autoritetom stručnjaka kretao u svim tim područjima i s neospornom akribijom suvereno raspravljao o svim problemima. Međunarodni ugled zavrijedio je objavljivanjem atributivnih studija o slikama talijanskih i srednjoevropskih majstora slikarstva u prestižnim publikacijama *Arte Veneta*, *Arte Lombarda*, *Paragone*, i drugima, a međunarodni odjek inale su antologije *Bogodordica s djetetom u staroj hrvatskoj umjetnosti* (1991) i *Slikana raspela u Hrvatskoj* (1983), te monografija o *Juliju Kloviću*, kojoj je bio suautor.

Nepomirljive stavove prema narušavanju integralne slike kulturnog krajolika, koje se zanemarujući »ljudsko mjerilo« obrušilo na jadransku obalu šezdesetih godina, kumulirao je Gamulin u knjizi *Arhitektura u regiji* (1967). Među inim, u toj se knjizi definitivno obračunao s »ideološkim izborom« u umjetnosti, zalažući se »imperativno« za originalnu neponovljivost svakog umjetničkog djela, pa tako i određenog kulturnog ambijenta.

Među prvim je također uočio značaj i afirmirao izvornost hrvatske naive sastavivši povijesnu sintezu *Naivni slikari hlebinske škole* (1974), objavljenju na više svjetskih jezika, a potom je monografski obradio značajnije protagoniste – *Generalića*, *Večenaja* i *Kovačića*.

I na kraju, kruna njegove impozantne bio-bibliografije jest četverotomni pregled *Hrvatskog slikarstva 19. i 20. stoljeća* (1987/8, 1995), kojim je Gamulin dovršio povijesnoumjetničku panoramu likovnih pojava novije epohe i svih imalo značajnih ličnosti na likovnoj sceni te epohe. Monumentalno je djeo, faktografski čvrsto utemeljeno, a u interpretaciji prepoznatljivo obilježeno osobnim stilom autora.

Gamulinov primjer čudesne energije i domoljubne motiviranosti uči nas kako se i u nepriličnim vremenima mogu stvarati velika djela kapitalnog značaja, koja su poput ovog povijesnog monumeta najmjerodavnija legitimacija kulturnog identiteta jednog naroda pred samim sobom i pred svijetom.

Generacija kojoj pripadam imala je privilegij odgajati se, učiti i raditi uz profesora Gamulina što je naša velika sreća, bogomdano iskustvo, ali i trajna obveza. Za to i za golemo djelo koje je za sobom ostavio *Grgi Gamulinu* ostat ćemo vječno zahvalni.

Ivanka Reberski